

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційне дослідження Письменного Сергія Олександровича
на тему «Психологічні особливості трансформації подружніх стосунків під
впливом воєнних подій»,
подане на здобуття ступеня вищої освіти «Доктор філософії» у галузі
05 Соціальні і поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія**

Актуальність дисертаційного дослідження Письменного Сергія Олександровича не викликає сумнівів, оскільки має як соціальну значущість, так і теоретичну новизну. Оскільки воєнні події радикально змінюють умови життя сімей - змінюються ролі, рівні тривоги й ризику, способи підтримки та виживання, що безпосередньо впливає на структуру й якість подружніх стосунків, таким чином вивчення психологічних трансформацій у подружжі під час та після воєнних подій має важливе теоретичне значення для розуміння механізмів адаптації й дезадаптації, а також прикладне значення для розробки програм сімейної психосоціальної допомоги, втручань із подолання стресу та відновлення міжособистісних зв'язків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, зумовлену повномасштабною війною та її глибоким впливом на психічне здоров'я і сімейні системи, чітко визначено понятійний апарат: об'єкт, предмет, мету, завдання, окреслено наукову новизну та дані про апробацію та впровадження результатів.

У першому розділі здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз феномена подружніх стосунків та їх динамічних змін в умовах екстремального стресу. Розглянуто психологічну сутність, структуру та функції подружніх взаємин та висвітлено ключові теоретичні підходи (системний, теорія прив'язаності, психодинамічний, біхевіоральний тощо). Чітко проаналізовано механізми впливу травматичних подій і війни на сімейну систему. Особливо приваблює і заслуговує схвалення чітке означення основних дефініцій проблеми: «ПТСР», «стрес», «дистрес», «посттравматичне зростання у контексті сім'ї». Сформульовано теоретичну модель трансформації подружніх стосунків, яка описує, як воєнний стрес через психологічні та міжособистісні механізми змінює структуру, функції та якість сімейної взаємодії. Приємно вражає глибина і об'єм теоретичного аналізу, широка представленість як вітчизняних, так і зарубіжних праць з проблеми дослідження, їх узагальнення, систематизація і класифікація, які дозволили виділити теоретичні положення, що в подальшому лягли в основу побудови емпіричного дослідження.

Емпіричне дослідження трансформацій подружніх стосунків вражає своєю багатогранністю, повнотою вибірки, доказовістю і глибиною аналізу якісних показників. Чітко та вдало підібраний методологічний інструментарій, а саме методики які дозволили отримати кількісні та якісні результати для оцінки довіри, згуртованості, конфліктності, тривоги, симптомів ПТСР, депресії, задоволеність шлюбом, рольової структури тощо. Також дисертантом проведено кореляційний і регресійний аналіз, який визначив ключові предиктори погіршення стосунків, а за допомогою кластерного аналізу було виокремлено типові сценарії трансформації подружніх стосунків (деструктивні, стагнаційні, адаптивні тощо). Схвальним є те,

що на основі отриманих даних побудовано емпіричну модель, яка узгоджується з теоретичною та підтверджує її ключові положення.

Третій розділ дисертації має прикладний характер і спрямований на вирішення виявлених проблем, а саме корекцію повоєнних дисгармоній подружніх стосунків. У ньому змістовно обґрунтовано вибір емоційно-фокусованої сімейної психотерапії (EFT) як базового підходу. Чітко описано принципи, цілі та завдання психокорекції. Дисертантом було розроблено авторську програму психологічної корекції, адаптовану до умов воєнного та повоєнного досвіду та подано структуру програми (етапи, форми роботи, зміст сесій). Кількісно та якісно представлено результати апробації програми та аналіз її ефективності, де можна простежити що застосування програми сприяє відновленню довіри, зниженню конфліктності, покращенню емоційної близькості та стабілізації подружніх стосунків.

У висновках узагальнено теоретичні й емпіричні результати, підтверджено гіпотези, окреслено перспективи подальших досліджень та практичного застосування розробленої програми.

Таким чином дисертаційне дослідження Письменного С.О. робить вклад у сферу військової та соціальної психології через: виокремлення специфічних механізмів трансформації подружніх стосунків, характерних для контексту воєнних подій; інтеграцію понять саногенезу та когнітивної реконструкції для пояснення адаптивних процесів у подружжі; емпіричну верифікацію моделей, що поєднують індивідуальні, парні та соціальні чинники.

Дисертація опирається на релевантні теоретичні підходи: транзакційну модель стресу, теорії прив'язаності й сімейної системи, концепції саногенного мислення та когнітивної реконструкції. Поєднання цих підходів дозволяє комплексно розглядати як інтра- так і інтерперсональні процеси.

Звіт про результати виглядає логічним і добре узгодженим із поставленими цілями та гіпотезами. Дисертант правильно поєднує кількісні дані з ілюстративними якісними прикладами, що підсилює емпатичну складову роботи та надає глибинні інсайти.

Дисертація містить конкретні рекомендації для психологічної підтримки сімей у кризових умовах: програми сімейної терапії, модулі для підготовки консультантів, рекомендації для соціальних служб.

Результати дисертаційного дослідження Письменного С.О. доповідалися та отримали схвалення на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях, а публікації відповідають вимогам і відображають зміст дисертації.

Водночас, аналізуючи дисертацію як синтезований результат теоретико-емпіричного дослідження, хочемо звернути увагу на деякі дискусійні положення та висловити побажання.

1. Висновки до емпіричної частини дослідження перевантажені математичними показниками, тоді як втрачено розуміння самої психологічної суті, рекомендовано поглибити якісний аналіз загальних результатів.

2. Рекомендовано структурованіше описати рівні трансформації подружніх стосунків під час війни для кращого візуального розуміння сутності головного завдання дослідження.

3. Загальні висновки до роботи варто узгодити з завданнями дослідження, оскільки вони мали б носити більш констатуючий вигляд отриманих результатів, аніж анотований характер.

4. Уточнити та докладніше описати вибірку (розподіл за віком, тривалість подружжя, наявність дітей, статус мобілізації/евакуації тощо), оскільки вибірка має досить специфічний характер і потребує такого деталізованого уточнення для глибшого розуміння чинників трансформації подружніх стосунків.

5. Розглянути можливість додати блок практичних кейсів/сценаріїв інтервенцій (на основі виявлених патернів трансформацій), що зробить роботу більш прикладною для практиків.

6. Робота не позбавлена стилістичних, граматичних та орфографічних погрешностей.

Однак, висловлені зауваження є дискусійними та не применшують високої оцінки наукового рівня дисертаційного дослідження, яке є вагомим внеском у розробку заданої проблеми. Дисертація «Психологічні особливості трансформації подружніх стосунків під впливом воєнних подій» Письменного С.О. є якісною науковою роботою, що поєднує теоретичну глибину й емпіричну валідацію. Робота робить вагомий внесок у розуміння того, як воєнні обставини трансформують подружні стосунки, та пропонує практичні шляхи підтримки сімей. З огляду на викладене, рекомендую допустити дисертацію до захисту з урахуванням наведених зауважень і доопрацювань.

Чітка логіка дослідження, достовірність результатів, доказовість висновків характеризують дисертацію як завершену та ґрунтовну роботу, що повністю відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом МОН України №759 від 31.05.2019 р, Постановою КМ України від 12.01.2022 р. № 44), «Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради ЗВО, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами внесеними відповідно до Постанови КМ України від 02.03.2022 р. № 341 та Постанови КМ України «Про внесення змін до деяких постанов КМ України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» від 19.05.2023 р. № 502), має наукову новизну, теоретичну і практичну значущість у галузі 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія, а її автор заслуговує на присудження ступеня вищої освіти «Доктор філософії».

Рецензент

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної
та консультативної психології
факультету психології
УДУ імені Михайла Драгоманова

